

IMMA TUBELLA

A CAVALL DEL VENT

Columna

IMMA TUBELLA
A CAVALL
DEL VENT

COL·LECCIÓ CLÀSSICA
PRIMERA EDICIÓ: GÈNER DEL 2019
© IMMA TUBELLA, 2019
© COLUMNNA EDICIONS, LLIBRES I COMUNICACIÓ, S.A.U.
AV. DIAGONAL, 662-664 - 08034 BARCELONA
ISBN: 978-84-664-2461-5
DIPÒSIT LEGAL: B. 28.596-2018
COMPOSICIÓ: PLANETA
IMPRÈS A: CAYFOSA

www.columnnaedicions.cat

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

I

Nelli

«Arrancaren els nostres fruits,
tallaren les nostres branques,
cremaren el nostre tronc,
però no pogueren
matar les nostres arrels».

Poema nahuatl,
Anònim

***D**e les filles de l'Huey-tlatoani Motecuhzoma,¹
l'empelador, com vostès tiuen, la plincesa Xi-
pahuatzin ela amb qui m'entenia més gué. Ja
des del moment de néixer, quan la vaig acollir entle els
meus braços mentle plepalaven el guany, va deixar de plo-*

1. Faig servir el nom en nahua. *Moctezuma*, *Montezuma* i altres variants són transcripcions errònies, com tantes d'altres.

lar. Jo dilia que va somliure, pelò teuen ser figulacions meues.²

Ai, perdó, l'emoció m'ha jugat una mala passada. Abans de res volia donar les gràcies a la Maria per donar-me la paraula. Jo no m'expresso bé en la seva llengua, tot i els anys que ja fa que visc aquí. Ja em perdonaran. Que parlo bé? *Amo!* Hi ha moltes lletres seves que em costa de dir. Això sí, de petita vaig començar a parlar abans d'hora i sembla que ho feia tan bé i tan clar que els meus pares em van posar de nom Nelli, que vol dir 'veritat' en la nostra llengua nahuatl.

La princesa també tenia un do per a les llengües i molt aviat va aprendre català per poder-se entendre amb el senyor baró i més tard amb el senyor *Cabriel*. M'ajudarà, oi, senyor *Cabriel*? Vostè parla una mica de nahuatl.

Jo sóc nahua i la meva llengua és el nahuatl, que vol dir 'so clar i agradable'. Jo sóc nahua, o *mexicah*,³ si els agrada més. Aquí em diuen *l'índia*, com a tots els que vam venir amb la princesa. Allà, a Tenochtitlan,

2. La Nelli encara té dificultats per pronunciar algunes consonants que no existeixen en la seva llengua, el nahuatl, com la *b*, la *f*, la *g*, la *r* o la *d*, però he decidit transcriure el seu relat ometent aquesta dificultat per fer-lo més lleuger.

3. No faré servir mai el terme *asteca* per referir-me als pobles *mexicah* perquè es tracta d'un terme introduït pel naturalista i geògraf alemany Alexander von Humboldt en el segle XIX per distingir la civilització mesoamericana antiga del Mèxic actual i, per tant, els personatges no el podien utilitzar.

centre del Món Únic i capital de l'Anahuac, que vol dir 'terra entre aigües', jo era respectada i gosaria pensar que fins i tot protegida per l'emperador, perquè em vaig educar en el que per a vostès seria un convent i era considerada una dona sàvia, com vostè, Maria. Tant aquí com allà, les dones de la nostra mena atemorim els homes i moltes com nosaltres han acabat a la foguera. Sí, senyors, allà també cremen bruixes, com vostès les anomenen; nosaltres en diem *ahuiname*. Però això no va passar fins que van arribar els seus sacerdots i van començar a dir que érem dones de mala vida i que ens enteníem amb el diable. Vostè, Maria, ja sap què vull dir. N'hem parlat tantes vegades! Abans que els seus ens comencessin a cremar també teníem problemes amb els nostres homes, que ens acusaven d'haver-los robat el seu foc interior, el seu desig, vaja. Deien que som insaciabls, pous sense fons, i que ens aprofitem d'ells quan dormen. Quina bestiesa! També deien que cada nit ens traiem cames i braços, els deixem al costat del foc perquè es conservin, ens transformem en indiots i sortim volant per xuclar la sang dels infants. Alguns afirmen haver-nos vist convertides en llumetes brillants volant fins al cim dels volcans a la recerca d'alguna víctima. Tots plegats tenen molta por de la dona sàvia, però un dels nostres més alts dignataris és la Dona Serp, un home que per fer la seva feina ha de demostrar que té les qualitats de la dona i les habilitats de la serp.

També diuen que les dones com jo tenim la vista

doble, que hi veiem dues vegades i que així podem veure coses que els altres no poden veure. Durant els seus darrers dies, l'emperador Motecuhzoma parlava molt amb mi de les seves preocupacions i de les seves angoixes, i em demanava l'opinió sobre moltes coses. Què els sembla? Però tornem a la princesa, que per això som aquí.

La princesa no era filla de l'emperadriu. La seva mare era una de les esposes de l'emperador. Que què vull dir? Doncs que allà les coses són molt diferents d'aquí, si més no en aparença, com ja he après. Allà, obertament i sense amagar-se'n, un home pot tenir tantes esposes i concubines com pugui mantenir. No, en el cas de les dones tenir més d'un home era inconcebible i castigat. El nostre *Huey-tlatoani* Motecuhzoma va tenir una esposa principal, l'emperadriu Tayhualcan —que va morir un dia després que ell fos assassinat—, tres esposes i un gran nombre de concubines. Quantes? Diuen que moltes. Al vaixell vaig sentir que algú deia que eren més de quatre mil, però no és veritat. Jo diria que una cinquantena. Amb totes plegades, s'explica que va tenir vint-i-vuit fills, però segurament en va tenir molts més. Depèn si comptem només els fills de l'emperadriu i les esposes o hi afegim els de les concubines. Jo el que sé és que en un moment donat hi havia una cinquantena de prenyades. Pel palau corrien un munt de criatures i al final era difícil saber de qui eren. Jo només m'ocupava de la petita princesa Xipahuatzin i dels

afrodisíacs. No facin aquesta cara d'estranyesa; els afrodisíacs no eren per a ella, eren per al seu pare, que com que havia de fer contentes a tantes dones en feia un gran ús i en això també requeria els meus serveis. El que jo preparava més bé, i el que ell considerava més potent, era un que feia amb la serp *mazacoatl* assecada i triturada que li barrejava al *xocoatl* que bevia cada dia.

Mirin, segons les nostres creences, a l'origen de tot no existia ni allò que és femení ni allò que és masculí, per separat, vull dir. Tot era una cosa i l'altra a la vegada. Els déus ho volien així. Tanmateix, un cop els déus van fer la feina, els homes van bandejar les dones, per no dir que les van posar al seu servei. Una cosa que em va sobtar en arribar és que almenys aquí les dones poden riure i parlar davant de desconeguts; allà està molt mal vist. La princesa, però, ja no ho va poder aprofitar perquè, pobreta, va deixar el riure enrere.

A la princesa li agradava practicar el *cahuítl*. No sé ben bé com explicar-ho..., és com deixar passar el temps perquè les coses canviïn. També és un estat, com viure sempre a punt de deixar alguna cosa, de desprendre-se'n, però que al mateix temps deixa una traça. No sé si m'explico, però és molt important per entendre el caràcter de la princesa. Des que el seu pare la va regalar a l'emperador, o com anomenin el senyor Ferran Cortés, es mirava massa el fetge. Que què vull dir? Que mirava massa el seu interior buscant explicacions al seu destí. Per a nosaltres el fetge

té la mateixa importància que per a vostès el cor quan es tracta de sentiments o de l'amor. La Maria li deia sovint que no es posés pedres al fetge. És el mateix, oi? Sí, sí, per a nosaltres el fetge és una de les tres ànimes que tenim i és on dormen la ira, la força vital, la sexualitat i la digestió.

Que aquest senyor Cortés no és emperador? I jo què sé! Allà era el que manava i va ser ell qui va regalar la princesa al senyor baró. Aquí, tancada enmig d'aquestes muntanyes, jo ja no sé res. Perdonin si els he ofès.

El senyor Cortés va rebre com a regal dues nenes i un nen: la princesa Xipahuatzin, la princesa Telicuatzin i el príncep Tohualicahualtzin. Aquests dos darrers eren fills de la mateixa mare i mig germans de la princesa Xipahuatzin. L'emperador Motecuhzoma també li va demanar que es cuidés d'una altra filla, la princesa Tecuichpo, que vol dir 'Flor de Cotó', i la va cuidar tant que li va canviar el nom pel d'Isabel i li va fer una criatura, Leonor Cortés, que ella mai va reconèixer però ell sí. És estrany això, oi? Normalment són els homes els que es desenten dels infants, però en aquest cas el senyor Cortés va donar el seu nom a la nena i ella, la seva mare, no la va voler veure mai. Jo sempre he pensat que va ser fruit de la violència. Si no, com s'entén?

Aquesta princesa, Tecuichpo, vull dir, fou l'esposa dels dos darrers emperadors; un era el seu oncle, amb

qui la van casar quan només tenia deu anys i que va morir molt aviat d'aquella malaltia que deixa el cos ple de pústules i llagues. El segon marit, el seu cosí, el nostre gran Cuauhtemoc, va morir torturat a mans del senyor Cortés. Va ser ell mateix qui la va consolar dient-li que l'emperador no era innocent i que ell no havia estat el seu botxí, sinó el seu jutge, i que seguint la llei va haver de condemnar-lo a mort. Després de fer-li la criatura la va casar amb tres nobles castellans, l'un darrere l'altre, és clar, com feia amb les amistançades de la meva raça. Era una princesa que, segons el *Llibre dels Noms*, estava reservada a un destí molt gran, pobreta.

Per què no faig servir els noms que els van posar vostès? Bé, vostès no, els seus sacerdots. Ja ho entenc, Maria, Isabel i Pere seria més fàcil, però a ells no els agradava gens, sobretot a la nostra princesa. Oi, Maria? Us dèieu igual però, tot i que us estimava tant, sempre va rebutjar aquest nom imposat. Jo mai no vaig entendre per què aparellar-se amb una jove que portava el nom que el *Llibre dels Noms* havia escollit per a ella era pecat i si..., com ho diuen això?, es batejava, gràcies senyor *Cabriel*, doncs si es batejava, ja no ho era. Que el bateig és important per a vostès? Doncs a mi no m'ho sembla. Vostès no donen cap importància als noms. Els posen per dies. Un dia només es bategen nens i tots es diuen igual, posem Joan. L'endemà es bategen nenes i totes es diuen Ana, i així un altre dia són Pedros, l'altre, Leonores i anar fent.

Tot plegat un embolic, perquè ja hem parlat de dues mig germanes que tenen el mateix nom, la princesa Isabel que va tenir la filla amb el senyor Cortés i la princesa Isabel que va venir amb nosaltres, regalada. Fixin-se si això de batejar i posar nom ho fan tan a la babalà que molts dels meus l'obliden i han d'anar a trobar el sacerdot perquè els hi recordi. Quin dia et vaig batejar? Dimarts passat? Així et dius Santiago.

Nosaltres tenim una cerimònia semblant i no veig per què l'hem de repetir. Quan una criatura neix, no és un sacerdot ni els pares qui en decideixen el nom, sinó que es consulta al *tonalpouhqui*, aquell que coneix el *Tònalamatl*, que és el *Llibre dels Dies i dels Noms*, ja n'he parlat, i també un dels nostres calendaris, el sagrat, el dels sacerdots. Un calendari que no es regeix pel sol, sinó per un estel, la Serp Emplomallada, el nom del nostre antic i estimat déu Quetzalcoatl, i que ens serveix per veure el que vindrà, sigui bo o dolent. És un llibre molt gran que quan es desplega pot cobrir tot el terra d'una habitació i que explica les qualitats dels dies. El vell savi estudia tots els aspectes astrals lligats al naixement de l'infant i també el que va passar el dia que va venir el món, per exemple, si hi va haver una gran tempesta, si el cel era clar i estrellat o si hi havia lluna plena. Quan té tota la informació, pensa el nom millor per a la criatura, li esquitxa aigua sobre el cor, no sobre el cap, com vos-tès, pobres desgraciats, i declara el nom escollit. Xipahuatzin vol dir 'Estel del Capvespre', tota una pre-

monició, perquè quan va néixer no faltava tant per a la fi del nostre món. Potser per això tampoc no l'hi van canviar en el segon bateig, quan va ser més gran, com es feia sovint, sobretot si el nen o la nena tenia característiques molt marcades, com en el meu cas. A mi el nom que em va posar el savi que coneix el *Llibre dels Noms* va ser Xoco, 'la més petita'. La meva mare ja era molt gran i no esperava tenir una altra criatura, com així va ser. Després, en el segon bateig, si els pares ho volen, li canvien el nom i a mi em van dir Nelli, perquè des de molt menuda parlava molt i sempre cantava les veritats, ja els ho he explicat.

Si es neix un dia nefast es fa veure que s'ha nascut el dia després perquè el futur de la criatura no sigui tan dolent. Jo ho sé prou bé... Però la gran desgràcia és néixer durant els darrers cinc dies de l'any, que nosaltres anomenem *nemontemi*, dies del no-res. Són dies molt negatius i plens d'adversitats. Si durant un d'aquests dies neix un pobre nen, els déus no ho permetin, el seu nom és Nemon, 'el que no val per a res', i si és una nena, pobreta, se l'anomena Nencihuatl, 'dona que no serveix'.

Saben?, ens ha costat molt entendre el seu temps. Nosaltres tenim dos calendaris que es relacionen, el sagrat segons el qual un any té 260 dies i el normal, com el seu, en què un any té 365 dies. La combinació dels dos calendaris produeix paquets de cinquanta-dos anys, que és una mesura del temps molt important per a nosaltres. D'aquests paquets en diem *garbes*

o focs nous. Per què focs nous? Perquè quan s'acaben els cinquanta-dos anys d'una garba tenim por que el sol ja no vulgui sortir més. Les darreres hores de l'any cinquanta-dos no mengem, preguem, plorem i apaguem tots els focs. Pensem que la nit del darrer dia d'una garba, si el sol no vol sortir, podria ser eterna, i que si fos així seria la fi de tots nosaltres. Tots tenim por, des del nostre emperador fins al darrer esclau. Tots restem a l'espera plens de pànic i dolor. Les famílies trenquen plats i olles, els sacerdots fan miques les imatges dels déus, els homes es punxen el cos amb pues d'atzavara i ens abracem els uns als altres tement el pitjor. En el darrer moment, el més tràgic, tots estem pendants de les Plèiades. Els sacerdots es vesteixen de blanc i es dirigeixen cap a les muntanyes d'Orient seguint el camí dels estels. Caminen molt a poc a poc i en silenci, com ho fan els déus. Què faran? Encendre el foc nou, la llum que animi el sol a sortir, a despertar-se, a il·luminar una nova era. Quan els sacerdots ja són al cim de la muntanya, tots, sense excepció, estem pendants de l'espurna de llum que ens anuncia que el foc nou s'ha volgut encendre. Llavors, encenem focs i torxes, i la sensació és d'un gran incendi. Un mar de llum que puja i baixa de les muntanyes i s'estén per totes les valls. Els llacs esdevenen rojos i el fum produeix una sensació màgica. La llum és tan intensa que sembla que ja sigui de dia. I d'entre un cel rogent que es confon amb les fogueres de la terra sorgeix el primer raig d'un sol que ha

volgut sortir i que inaugura una nova garba d'anys, una nova època. Vostès no fan res de tot això i el sol sempre surt al fons de la vall, però nosaltres sabem que un dia es cansarà i que una nit del final d'una garba, morirà per sempre. Això està escrit en la nostra Pedra del Sol, i així serà. La Pedra ens explica que hi ha cinc sols; quatre ja s'han mort, en silenci, sense deixar rastre. La mort del cinquè, el nostre, causarà grans catàstrofes. En la Pedra està escrit quan i com serà. Com? La Terra tremolarà com no ho ha fet mai i destruirà mars, rius i muntanyes. Quan? Mai he acabat d'entendre els càlculs, però pot ser en qualsevol moment. Vam néixer del caos i desapareixerem en el caos. Per a nosaltres el temps és religió i la religió és temps. Per a nosaltres la vida no es va crear d'un sol cop, sinó que va sorgir d'hecatombes devastadores i de grans renaixements. Per a nosaltres, la història de la creació és també la història de la destrucció. Si els explico això potser ens entendran una mica més i no els sobtarà el nostre sentit tràgic de la vida, que a la vegada és també un optimisme sense límits. Ens resignem davant l'inevitable, com la princesa quan va ser regalada, però sentim una eufòria vital davant la fi, perquè per a nosaltres és un nou començament. Primer vaig voler pensar que el fill de la princesa, aquest que vostès anomenen Joan Pere i a qui ella, a manca del *Llibre dels Noms*, va dir Kone, que vol dir 'fill', formava part d'aquesta eufòria davant la fi. Després, tal com han anat les coses, tinc el cap ple de dubtes.

No ho sé, però a mi em sembla que dir-li Fill no acaba d'estar bé.

En fi, tot això només ho he explicat per allò dels noms. Permetin-me acabar de dir, per no deixar les coses a mitges, que si sumem dues d'aquestes garbes tenim un paquet de 104 anys, Ancianitat, i dels paquets de vint garbes en diem Sols. Ho troben complicat? Doncs imaginin-se el que em costa a mi acostumar-me al seu calendari. Tot i que coincideix amb el nostre en els dies que té un any, nosaltres tenim divuit mesos de vint dies i setmanes que només duren cinc dies. La suma de tot això és de 360 dies. Els cinc dies que falten per fer els 365 són els dies buits, els *nemontemi*. I del calendari sagrat, ni els en parlo perquè encara els embolicaré més. Només els diré que en aquest calendari l'any té vint setmanes de tretze dies, per a nosaltres un número màgic. Cadascuna de les vint setmanes té la protecció d'un déu diferent, o dos, això depèn. I cada dia té el seu número, de l'u al tretze, i un signe que l'explica, com cocodrill, tigre, casa, vent, conill, papallona, senyor de la nit, senyor del dia... Hi ha dies bons per comprar, dies bons per vendre, dies bons per plantar o dies bons per a la guerra o per a la pau. Jo mateixa vaig néixer un dia 1-pluja dels tretze dies consagrats al déu Tlaloc, el déu de la pluja, i el meu destí era ser una dona sàvia, una bruixa. No ho volia explicar però se m'ha escapat! Per què no ho volia explicar? Perquè era tan dolent que els meus pares van fer veure que havia

nascut el 3-cocodril, però el mal ja estava fet. Sort que l'emperador Motecuhzoma em va protegir!

Ja em perdonaran, faré moltes anades i vingudes en el llarg camí dels meus records en relació a la meva Gran Senyora, la princesa Xipahuatzin, perquè és això el que volen saber, oi?

Que quants anys tinc? Prou per poder dir que he tingut sort. He viscut molt més que la majoria de la meva gent. Vaig superar la infantesa, a diferència d'alguns dels meus germans, i com que sóc una dona, ni la beguda ni la guerra no han acabat amb mi, ni m'ha atacat cap bèstia salvatge ni m'han ofert com a menjar per als déus. També he tingut la sort d'escapolir-me d'aquestes malalties tan cruels que vostès portaven dins dels seus vaixells i que han mort milers i milers de la meva gent. Tinc prou anys per tenir gaires records, i amb això n'hi ha prou.

És clar, vostès no han vist mai la Pedra del Sol, que és molt grossa i pesada. Fa més de dues vegades l'alçada d'un home, i potser tres la meva, perquè sóc molt petita, i diuen que pesa com tres-cents vint homes. Ai, perdoni, senyor *Cabriel*, vostè sí que la va arribar a veure. Com deu recordar, al centre hi ha Tonatiuh, el Sol, amb els ulls esverats, com si li volguessin sortir de la cara, i té la boca grossa i oberta. Al voltant hi ha gravades les quatre eres, els quatre sols que ens han precedit, i hi explica com es van apagar.

El primer, perquè de les entranyes de la terra van sorgir monstres que es van menjar la gent. El segon sol es va apagar perquè van bufar vents tan forts que van matar tots els éssers vius. Molt pocs es van poder refugiar i escapar, però es van convertir en micos. Durant el tercer sol va ploure foc i els que no es van cremar es van tornar indiets, com en diuen vostès. A mi no m'agrada perquè és com ens diuen per aquí a nosaltres, i som persones, no animalots. Finalment, el quart sol, el darrer abans del nostre, es va apagar per la gran quantitat d'aigua que va caure del cel, i els que van sobreviure es van convertir en peixos. Terra, vent, foc i aigua. Els déus no vulguin que s'apagui el nostre sol, i que ho vegem! No vull ni pensar en què es convertiran els que sobrevisquin quan la terra deixi de tremolar. Potser en pedres...

Vaja, que a la Pedra del Sol hi ha moltes més coses que ens expliquen el temps i l'espai, però no acabaríem mai. Saben una cosa, i que el senyor *Cabriel* em corregeixi si dic una mentida? Vostès la van destruir quan van arribar. Deien que havia quedat enterrada sota les runes. Vull pensar que fou així, i que algun dia la podrem tornar al seu lloc.

Ja hem perdonaran, vull explicar tantes coses que em perdo!

Dels tres nens regalats, la princesa Xipahuatzin era la més llesta i també la més rebel. Era intel·ligent, escrivia poemes i discutia de política amb el seu pare des de ben petita. Era molt maca, ja ho saben prou bé,

no és veritat, senyors? La seva germana Telicuatzin encara ho era més. El seu cos era la perfecció. Era bella, dòcil i de pell molt blanca, com la seva mare; en canvi, la nostra princesa era massa prima, segons el meu gust. I això que li agradava menjar. Tenia la pell de color coure, com m'agrada a mi, i quan era petita i somreia semblava que el Sol la il·luminés i que tot al seu voltant adquirís el color daurat del metall. El príncep Tohuahualtzin, en canvi, sempre va ser un nen confós i torturat. No acabava de trobar el seu lloc en aquest món. Em penso que l'emperador Motecuhzoma el va incloure al lot perquè trobés el seu destí en terres llunyanes. Però mai es va entendre amb el senyor baró, el propietari de la princesa. Sí, ja sé que és una mica dura, aquesta expressió, però com l'anomenarien vostès. Company? No, mai es van avenir. Marit? Mai es van casar. Simplement la va acceptar perquè l'hi va demanar el senyor Cortés, que no podia fer-se càrrec de les tres criatures o cap li va agradar prou.

A nosaltres, els *mexicah*, ens agraden molt els nens i en tenim cura des del moment que són concebuts i que sabem que l'embaràs tira endavant. En el meu món, una llevadora, que acostuma a ser una dona sàvia, com jo, visita sovint la prenyada i l'aconsella sobre el tipus de vida que ha de dur. La primípara que mor de part es considera una deessa. Si el nen neix sense problemes, la llevadora el banya, li parla com si la pogués entendre i li transmet la saviesa dels seus avantpassats. Quatre dies després del naixement, el

nen rep el seu segon bany i es fa una gran festa amb begudes i menjar. Si és un nen, se li lliura un escut, un arc i quatre fletxes en miniatura, perquè el somni de tots els pares és que el fill sigui soldat. Si és nena, se li dóna una filosa, i si no és de classe alta, una escombra. Si el pare vol que el nen segueixi el seu ofici, se li donen uns estris com els que fa servir, però de mida molt reduïda.

Tots els nostres nens van a l'escola des que tenen set anys. Nosaltres en diem Casa de l'Engrandiment de la Força. Només és per als nens perquè aquí s'entrenen amb durs exercicis físics, juguen al joc de la pilota, el *tchatli*, i comencen a fer anar armes. Que què és aquest joc? Com ho diria? Doncs es juga amb una bola feta amb la suor d'un arbre, l'*ulli*, que s'asseca molt de pressa però que no queda gaire dura, de manera que es pot modelar i donar-li forma, en aquest cas de bola. Quan es tira a terra bota molt. Vostès l'anomenen *castilla elástica*, que no sé què vol dir. El joc consisteix a fer passar la bola per uns forats estrets que fem en unes pedres rodones que clavem altes a les parets. No sé si m'explico.

També hi ha la Casa de l'Aprenentatge de les Formes, on nens i nenes aprenen plegats a comportar-se com cal i on els expliquen coses de la nostra història i de la d'altres pobles, dels nostres déus i de les nostres festes. També aprenen cant i dansa ritual, poesia i música. En aquests *telpochcalli*, que vol dir 'casa dels joves', nosaltres, la gent del poble, ens barregem amb

els nobles i amb els esclaus. Només aquí i en aquesta etapa de la nostra vida, tots som iguals. Els més pobres, els que han de treballar, van al *telpochcalli* al capvespre, després de la posta de sol. Aquesta educació dels primers anys de la nostra vida dóna molta importància a les bones formes, al respecte, a la gentilesa i a la desimboltura, i s'allarga fins als tretze o catorze anys. Es considera suficient per a la majoria i un gran honor per als fills dels esclaus que saben aprofitar-la. Perdonin. Ara parlo com si encara tot fos igual. Jo sé que tot s'ha acabat, però em costa creure-ho.

Ser un esclau a l'Anahuac era molt diferent que ser un esclau sota les ordres dels invasors. Els nostres esclaus tenien categories diferents. La pitjor era la d'esclau de guerra o condemnat a ser-ho per haver fet alguna malifeta grossa. Però molts ho eren per voluntat pròpia. Es venien perquè eren pobres, o venien els seus fills. En aquest cas acostumaven a anar-los substituint i d'aquesta manera els asseguraven menjar i ofici. Quan els més petits creixien, substituïen els seus germans. Els fills dels esclaus no ho eren, d'esclaus, eren lliures. Allà, ningú neix esclau i sovint pot recuperar la seva llibertat si disposa dels mitjans necessaris. Tampoc era estrany que l'amo es casés amb una esclava o que la seva filla es casés amb un esclau. Parlo en passat perquè pel que vaig veure abans de marxar això ha canviat molt amb vostès. El preu? Unes cinc-centes capsas de *xiotl*..., això, morenc, gràcies senyor *Cabriel*. Cinc-centes capsas de *xiotl* per un

mascle en edat de treballar i quatre-centes per una dona en edat de procrear. Es pagava en moresc perquè es tractava de poder proporcionar menjar a la resta de la família. Parlo de quan jo era petita. Dels preus d'ara, ja no en sé res.

Els fills de la noblesa continuaven la seva formació en escoles superiors, els *calmeac*, per als guerrers i sacerdots, alts funcionaris, escrivans, historiadors, artistes i qualsevol altra professió. Tothom podia anar al *calmeac*, però el cost dels estudis i de la pensió era tan elevat que només hi podien accedir els que podien pagar-s'ho, llevat que un nen amb pocs recursos demostrés intel·ligència i bona disposició. Llavors hi era acceptat gratuïtament. Ara, l'escola superior era només per als nois, mai per a les noies, i això la princesa Xipahuatzin no ho acceptava. A les nenes de la noblesa, quan complien tretze anys, se les enviava fora de casa, a un *calmeac* per a noies, per aprendre a brodar i per protegir-les dels nois, perquè quan feien els quinze ja començaven a rebre les primeres ofertes de matrimoni. Va ser una sort que la nostra princesa la regalessin tot just fets els tretze anys perquè ella no volia brodar, volia aprendre les nostres llegendes, sabia moltes poesies de memòria, i sobretot no es volia separar del seu Tonalli. No sé com hauria acabat tot plegat. Els seus darrers dies al palau on va néixer, no al palau on ens van tancar, només podia estar amb mi i amb les dones més ancianes; la deixaven sortir al jardí si anava acompanyada de guàrdies, no li deixa-

ven aixecar la vista de terra i mai podia mirar enrere. La seva mare, més que el seu pare, estava preocupada per la seva rebel·lia, i tant l'un com l'altre volien allunyar-la d'en Tonalli. El seu destí havia de ser un altre, encara no decidit del tot. En cap cas ell. Ni parlar-ne. I pensar que Tonalli vol dir 'destí'! Els nens rebels ho tenien magre. Se'ls feia respirar fum de bitxo picant, se'ls punxava amb espines o se'ls llançava, lligats, a bassals de llot. La qüestió era endurir-los el caràcter. Però a la Xipahuatzin mai la van fer passar per això.

Ai! M'havia oblidat d'explicar-los que quan naixia una nena s'enterrava el cordó umbilical a casa per evitar que marxés massa lluny. Però, tot i així, encara que fossin nenes, si volien, podien estudiar en escoles avançades, en aquests *calmeac* per a noies.

Com els deia, per a nosaltres l'educació era molt important perquè volia dir que els nens i les nenes se sentien part d'una comunitat i que l'estimaven, sense oblidar que cadascú té la seva personalitat que ha d'enfortir, o, com ho diem nosaltres, cadascú té una cara i un cor. Una de les primeres coses que aprenen a casa és el control d'ells mateixos amb ensenyaments i amb l'exemple. Control i coneixement és saviesa. Mirin, una pràctica habitual és que ajudin a casa anant a buscar aigua o llenya, o també, de tant en tant, fan dejuni per aprendre a controlar la gana. Tenim una dita, *tlacoqualli in monequi*: el que cal és saber conrear el camí del mig, la moderació. Això és el que s'espera del bon *mexicah*.